

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І ДУХОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті проаналізовано взаємозв'язок понять «соціальне виховання» «духовність», «бездуховність» особистості в контексті професійної підготовки студентів спеціальності «соціальна педагогіка». Визначено причини, які впливають на виховання духовності особистості. Зазначено важливість упровадження позитивного досвіду вітчизняних педагогів і технологій із соціального виховання духовності. Акцентовано увагу на необхідності цілеспрямованого впливу соціального виховання на формування духовних характеристик особистості. Представлено результати проведеного дослідження щодо виявлення якостей духовності у студентів.

Ключові слова: соціальна педагогіка, соціальне виховання, духовність, бездуховність як характеристики особистості, виховання якостей духовності, майбутні соціальні педагоги.

Бездуховність, що останнім часом розквітає в українському суспільстві все більше починає хвилювати представників науки, освіти, релігії. Загрозливо нависають проблеми аморальності, корупції, невіри, злочинності в підлітковому та молодіжному середовищі. Сучасна духовна криза не безгрунтовна, оскільки десятиліттями молоді нав'язувались ідеї культу матеріальних цінностей, відмови від віри, досягнення успіху будь-яким шляхом. Ще у 90-х роках ХХ століття Е. Фромм виявив тенденцію щодо зниження у людей рівня турботи про «щастя та розвиток душі» [1, с. 149]. Нині існуючі соціально-економічні і політичні проблеми країни негативно вплинули на стан духовності і моральності дітей і молоді.

Проблема формування духовності молоді не є новою у педагогічній науці, але на сучасному етапі її розв'язання має спрямовуватися на духовне оздоровлення кожної молодої людини і суспільства в цілому. Особливо це стосується студентів, які готуються працювати з людьми (майбутніх педагогів, психологів, працівників соціальної сфери). Така потреба виникає через реалії політичних, військових конфліктів, зростання кількості сімей, які потрапили у складні життєві обставини, інвалідів, соціальних сиріт, дітей, що залишилися без батьківського догляду, правопорушників серед неповнолітніх).

Особлива місія щодо розвитку духовності в суспільстві належить соціальним педагогам, соціальним працівникам. Саме соціальний педагог у професійній діяльності безпосередньо стикається з проявами бездуховності. Він надає соціально-педагогічну, психологічну допомогу, соціальну підтримку, соціальний захист людям, які цього потребують. Соціальні педагоги виконують різноманітні ролі (вихователь, помічник, посередник, захисник, друг, фасилітатор, та ін.) у взаємодії із клієнтами (дитина, доросла людина, сім'я, організація) з метою гармонізації відносин і спілкування людей; виявляють співпереживання,

співучасть, милосердя, гуманність до об'єктів взаємодії. Характер такої діяльності вимагає розвинених якостей духовності у її суб'єктів.

Розвиток і виховання духовних якостей, умінь, ціннісних орієнтацій розпочинається з дитинства (в сім'ї, школі). У студентські роки забезпечення духовного зростання особистості має продовжувати заклад вищої освіти, що дозволить майбутньому фахівцеві впливати на прояви бездуховності в суспільстві. Однак позитивні зміни щодо підвищення рівня духовності соціальних педагогів можливі за умов вивчення причин, які впливають на зростання бездуховності, розуміння студентами сутності понять «духовність» і «бездуховність».

Актуалізація зазначеної проблеми пов'язана зі зростаючими вимогами сучасного суспільства до фахівця, що зобов'язують соціального педагога і соціального працівника набувати, розвивати та удосконалювати якості духовності. Поняття «духовність» досліджується у працях психологів – Г. Балла (про феномен духовної культури), М. Боришевського, О. Киричука, Е. Помиткіна (психологія духовності, розробка супроводу); педагогів – І. Бега, І. Зязюна, (проблема духовного виховання), С. Гончаренка, Г. Максимова (духовні цінності); В. Курбатова, Л. Мардахаєва, А. Мудрика, М. Шакурової; А. Капської, С. Пальчевського та ін. (в теорії соціальної педагогіки). Вивчення і аналіз наукових джерел із досліджуваної теми дозволяє констатувати, що з одного боку, вона набуває все більшої актуальності, а з іншого – потребує цілеспрямованого дослідження.

Метою статті є обґрунтування причин, які негативно впливають на формування духовності майбутніх соціальних педагогів. Із огляду на важливість зазначеної мети постає потреба у розв'язанні таких завдань: 1) проаналізувати зв'язок понять «соціальна педагогіка», «соціальне виховання» і «духовність»; 2) виявити причини, які впливають на формування духовності майбутніх соціальних педагогів.

Вважаємо, що розгляд зазначеної теми варто розпочати з аналізу поглядів В. Сухомлинського щодо розуміння духовного світу дитини, підлітка, юнака, особливостей духовного життя особистості у ці періоди життя, існуючих протиріч, які виникають із розвитком духовних почуттів, формування духовності особистості. Педагог акцентував увагу на таких складових духовності, як: моральність, розвиток почуттєвої сфери дітей і молоді. Автор указав на необхідність врахування особливостей юнацького віку в процесі формування духовності (романтичність, чутливість до оцінювання особистості, віру в добро і т. ін.); сформулював виховне завдання освітнього закладу щодо формування моральних почуттів, духовного світу юнаків і дівчат, визначив низку способів самовиховання задля поступового сходження особистості до духовності. Педагог, звертаючись до вихователів, учителів, писав, що виховання духовності людини може відбуватися за умов: щирої поваги до людини, відчутті духовного світу кожного вихованця, ствердженні почуттів гідності, поваги до людей, гордості за народ і Людину.

Дослідниця О. Сухомлинська висловлює думку про те, що великий педагог трактував духовність як морально-етичну проблему, але з часом, поступово

наблизив її до християнської тематики, де важливими у процесі формування духовності стали питання ставлення особистості до добра і зла, розуміння совісті, власної провини та необхідності каяття [5].

У вітчизняних словниках поняття «духовність» трактується як: «специфічна характеристика людини, що «зв'язана з внутрішнім психічним життям людини, моральним світом її» [2, с. 445]; «специфічна риса, яка виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності» [3, с. 166]; «внутрішнє психічне життя людини, її моральний світ; моральний стан етносу, що визначається провідною (національною) ідеєю...» [4, с. 166]. Наведені приклади визначення духовності засвідчують про те, що автори словникових статей співвідносять духовність із внутрішнім світом людини, з її психічним життям.

На думку В. Жижченко, «духовність» має світське і релігійне значення. З першої позиції духовність представляється їй як «моральність, піднесеність думок, вчинків, удосконалення себе і світу», а з другої як «повна віддача себе Вищій Божественній силі» [6, с. 48 – 50].

Як бачимо духовність у більшості визначень пов'язується з внутрішнім світом людини, з її моральністю, розвитком та вдосконаленням духовних характеристик, які протиставляються бездуховності. Поняття «бездуховність» найчастіше пояснюється відсутністю, або спотворенням духу, втратою цінностей і відходженням від віри у Бога.

У теорії соціальної педагогіки «духовність» пов'язується з витоками таких явищ, як: милосердя, благодійність, допомога нужденним, піклування про бідних, хворих, сиріт, які з'явилися після Хрещення Русі. Характеризуючи основні поняття соціальної педагогіки варто зазначити, що науковці часто при визначенні основних термінів співвідносять із поняттям «духовність». Варто зазначити, що поняття «соціальна педагогіка» визначається як «вид *духовних* відносин»; «соціальне виховання» трактується «як система соціально-педагогічних заходів, які спрямовані на реалізацію *духовного потенціалу* людини, групи, суспільства, гуманізацію відносин у соціумі» та *духовну* самореалізацію особистості [7]. На думку дослідників П. Шептенко і Г. Вороніної, соціальне виховання, створює можливості з оволодіння необхідними для суспільства соціальними, *духовними* і емоційними цінностями [8]. Вчені О. Безпалько, А. Капська, В. Куєвда, К. Щербакова поняття «соціалізація» тлумачать як набуття людською істотою статусу суспільного індивіда, засвоєння нею основної системи *духовних цінностей*, досвіду [9].

Слушним для нас є ствердження дослідника А. Арнольдова про тісний зв'язок соціального виховання і професійної освіти; розуміння значення поняття «соціальне виховання» як частини духовного світу життя людини і суспільства, як системи, що вивчає процес духовного самопізнання людини, акцентуючи на особливій ролі викладача, який має надавати допомогу студентам із «дефіцитом соціального виховання» [13].

Серед прикладних завдань соціальної педагогіки в контексті духовності варто виділити наступні: розвиток свідомості суб'єкта (фахівця) і об'єктів (клієнта або групи людей), ствердження унікальності особистості, вивільнення

внутрішніх її потенцій, самостійного подолання внутрішніх конфліктів, розвиток здатності приносити щастя собі та іншим.

Основним принципом соціальної педагогіки є принцип гуманізму, зміст якого визначається системою поглядів на визнання людини як особистості, її прав на свободу, щастя, захист, створення умов для допомоги, розвитку, саморозвитку і самореалізації особистості тощо.

Зазначимо також, що соціально-педагогічна діяльність характеризується гуманістичним характером, оскільки на всіх її етапах вона забезпечується принципом *гуманізму*. Так, М. Шакурова вважає, що відрізняє соціально-педагогічну діяльність від інших видів діяльності – саме гуманістичний характер усіх її етапів. У якості критерію такої діяльності визначається благо людини, розуміння її самоцінності, неповторності, індивідуальності та творчої сутності, визнання необхідності її різностороннього розвитку, створення умов задля самопізнання себе, самовизначення сенсу власного життя [10].

Соціально-педагогічна діяльність забезпечується реалізацією основних функцій (прогностична, попереджувально-профілактична, охоронно-захисна, комунікативна, психологічна, організаторська, соціально-терапевтична та ін.). До переліку функцій діяльності фахівця соціальної сфери додають й такі, що впливають на духовний розвиток особистості: *«самопізнання себе й самовизначення сенсу власного життя»*; *«морально-духовного розвитку»*, *«розвитку духовних цінностей»*, *морально-гуманістичну»*, *«доброчинну»*, *«організації та надання духовної і матеріальної підтримки як окремим особам, так і групам населення»* і т. ін.

Дослідник П. Павленок окреслює зміст морально-гуманістичної функції соціальної роботи, виділяє своєрідну *«концентрацію духовних властивостей»*, рис інших функцій, визначає високі гуманістичні цілі соціальної роботи для створення умов щодо гідного функціонування людини, груп і прошарків у суспільстві [11].

Аналізуючи духовні виміри соціальної педагогіки варто пригадати й розуміння дослідником С. Пальчевським сутності соціально-педагогічної діяльності, який у перелік її функцій вніс *«доброчинну»*. Зміст цієї функції, на його думку, полягає в організації та наданні *духовної і матеріальної підтримки як окремими особам, так і групам населення* [12]. Серед прикладних завдань соціальної педагогіки науковець виділяє виховання свідомості клієнта. Сутність такого завдання автор вбачає у розвитку свідомості особистості або групи людей, у ствердженні їх унікальності, вивільненні внутрішніх потенцій, бажанні самостійно долати внутрішні конфлікти, за умови пошуків та розвитку здатності приносити щастя. Автор акцентує увагу на тому, що лише той фахівець, який може зробити себе щасливим, зробить щасливим інших. Також зазначимо, що серед прикладних завдань соціальної педагогіки, науковці виділяють завдання з розвитку свідомості суб'єкта (фахівця) і об'єктів (клієнта або групи людей).

Специфіка діяльності соціального педагога потребує набуття знань і умінь протистояти негативним соціальним явищам, які характеризуються антидуховністю.

Усвідомлюючи сутність технологічної підготовки як складової професійної підготовки соціального педагога і соціального працівника, зазначимо, що її основою має стати духовність. Така підготовка переслідує цілі формування у студентів умінь, навичок технологізувати соціально-педагогічний процес, використовуючи способи, які призводять до ефективних його результатів. Проте робота з людьми має здійснюватись, перш за все, на засадах загальнолюдських і етнічних цінностей (гуманізм, добро, любов, совість, гідність, повага до людини; любов до Бога, до себе, до роду, родини, землі, країни та ін.). Це має стати основною вимогою. У переліку технологій професійної діяльності фахівців соціальної сфери важливе місце займають ті, які спрямовані на соціального виховання, соціальну підтримку, допомогу, духовний розвиток дітей і молоді, самовиховання, самовдосконалення духовних якостей.

Професійна підготовка майбутніх фахівців на засадах духовності: має будуватися на філософсько-педагогічній спадщині А. Дістервега, Я. Коменського, А. Макаренка, П. Наторпа, Г. Сковороди, В. Сухомлинського К. Ушинського та ін.); упровадженні позитивного сучасного досвіду вітчизняних вищих навчальних закладів і окремих педагогів; реалізації технологій соціального виховання з розвитку духовності особистості; посиленні духовної складової змістовних аспектів навчальних дисциплін; залучення засобів християнської релігії, народної педагогіки, художньої літератури, мистецтва тощо.

Духовність як якісна характеристика особистості відображає цілісність і гармонію внутрішнього світу та відносин з оточуючими. Сприяти гармонізації відносин особистості у різних соціальних середовищах зможе фахівець, який оволодіє технологіями самовиховання (планомірної, кропіткої роботи над собою, над перетворенням оточуючого простору); вміє застосовувати технології соціально-педагогічної діяльності на засадах духовного сприйняття вихованця, клієнта, щоб сприяти покращенню їхнього життя.

Зазначимо, що технології соціально-педагогічної діяльності базуються на духовно-моральних засадах, сприяють уникненню надмірної технологізації соціально-педагогічного процесу. Такі технології мають на меті послідовно збагачувати майбутніх фахівців прийомами оцінювання себе та інших на засадах моральних норм і ідеалів.

Формування духовності майбутнього соціального педагога пов'язано з становленням його як всебічно розвиненої, гуманної особистості, яка володіє професійними знаннями, вміннями, навичками, цінностями, має глибоку професійну свідомість, мотивацію. Тому організація процесу формування фахівця, на наш погляд, має здійснюватись за умов дотримання принципу і цілей гуманізації, використання способів і засобів соціального виховання.

Задля реалізації поставленої нами мети проведено опитування майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників Черкаського національного університету (122 особи) та інтерв'ю. За результатами діагностики виявлено перелік якостей духовності, які назвали опитувані: більшість (75%) респондентів виділили любов, мудрість, доброзичливість. Серед умінь, які сприяють розвитку духовності (62%) студенти назвали: «уміння боротися з власними недоліками, пізнавати себе, говорити менше, а більше слухати, не осуджувати інших, не

заздрити», «бути терпимими і толерантними». Серед рис бездуховності, що притаманні молодим людям, але є небажаними для майбутніх фахівців ви – «самолюбство» (54%), гордіня (35%), осудження інших (53%), заздрість (44%), відсутність віри (25%), цинізм (63%). Як бачимо результати опитування виявили розуміння студентами сукупності якостей, які характеризують бездуховність та духовність особистості.

Розмірковуючи над питаннями про шляхи розвитку власної духовності студенти визначили наступні: «боротися зі своїми недоліками, пізнавати власну душу; прощати; менше говорити, не осуджувати інших, не заздрити, не хвалитися, більше слухати, допомагати іншим». Найвищим балом «5» (за шкалою від 1 до 5, де 1 – повністю не згоден, 5 – повністю згоден) з десяти запропонованих суджень про духовність 40% опитаних обрали такі, що характеризуються діяльнісною ознакою – «збагачення людини у результаті здійснення добрих справ, гуманних учинків, здобуття духовних знань»; «здатність ставити і досягати високі цілі, долати життєві перешкоди»; «прагнення і боротьба над власними пристрастями». Отже, можна констатувати, респонденти вважають за необхідне розвивати духовність шляхом кропіткої роботи над собою.

«4» балами досліджувані оцінили судження – «духовність – це не обов'язково наявність вищої освіти»; «духовність – це велика сила благості й любові, що повинна іти від душі і серця»; «духовність – це прояви високої моральності». Результати дослідження засвідчують, що більшість із опитаних обрали судження, які визначаються ціннісною ознакою.

Таким чином, вибір суджень дозволив окреслити духовні цінності, що студенти вважають важливими: любов, моральність, доброта, гуманність, сердечність, душевність.

Серед завдань із розвитку власної духовності студенти назвали такі: 1) боротися з проявами бездуховності та позбавлятися їх; 2) підтримувати дружні зв'язки з тими, хто прагне до самовиховання духовних якостей; 3) аналізувати власні прояви поведінки, що характеризуються низьким рівнем духовності; 4) вчитись постійно контролювати недостойні прояви власної поведінки; 5) самовдосконалювати духовні якості тощо.

Узагальнення результатів вивчення наукових джерел, моніторингового опитування студентів надали можливість окреслити причини, що обумовили падіння духовності студентів, серед яких: зниження рівня життя в Україні, матеріальне зубожіння більшої частини населення; не визначеність духовних пріоритетів сучасної освіти, комерціалізація освіти та закладів культури; низький рівень морально-духовного виховання в закладах освіти, прагматичний підхід до професійної освіти у певної частини студентів, не виконання викладачем ВНЗ у повній мірі ролі носія духовності; низький рівень впливу сім'ї як вихователя духовних якостей дітей і молоді; зростання проявів девіантності серед дітей і молоді; негативний вплив Інтернету, інших соціальних мереж на свідомість молодих людей; пропаганда насилля, зброї; відкрита «демонстрація» непристойної, аморальної поведінки (подвійної моралі) політиків, представників освіти; економічна злочинність і безкарність; приниження гідності іншої людини;

зростання проявів агресивності серед населення, особливо серед підлітків і молоді.

Вище зазначене акцентує увагу на тому, що майбутній фахівець у процесі професійної підготовки має набути не тільки професійні компетентності, але й плекати власну духовність. Саме така людина може організовувати соціальне виховання дітей і молоді, не нашкодити іншому, підтримати, допомогти, вселити надію і віру вихованців і клієнтів у власні можливості.

Завдяки створенню системи духовного розвитку, формуванню духовних якостей у процесі професійної підготовки у ВНЗ можна очікувати зменшення проявів бездуховності (насилля, ненависті, нелюбові, злочинності).

Вважаємо, що за умов розвитку і вдосконалення власної духовності у майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників, можна підвищити рівень духовності вихованців і клієнтів.

Подальшими шляхами нашої дослідницької роботи визначаємо: обґрунтування соціально-педагогічних умов формування духовності студентів у ВНЗ; визначення критеріїв сформованості духовності; підбір діагностичних методик і інструментарію для вивчення основних компонентів духовності студентів; розробку форм, методів, прийомів розвитку духовності майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі соціального виховання.

Використана література:

1. Фромм Э. Психологія і релігія // Сумерки богів. – М., 1990. – 208 с.
2. Словник української мови в 11 тт. /за ред. І.К.Білодіда . – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т.2. – С. 445
3. Педагогічний словник/ за аг. ред.. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – С. 166.
4. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури // словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – С. 209.
5. Сухомлинська О. Рефлексії про тенецу духовності в контексті виховання / О. Сухомлинська [Електронний ресурс].–Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2005/2005_1.pdf.
6. Жиждченко В.П. Духовність та її види // Современное миропонимание : духовные аспекты развития науки XXI века : матер. наук.-практ. конф.– Днепропетровск.– 2010, С. 48 – 50.
7. Методика соціально-виховної роботи: навч. посібн. для студ. вищ. навч. заклад. / авт.-упорядн. К.В. Педь. – Полтава.: ПДПУ, 2009. – 254 с.
8. Шептенко П.А., Вороніна Г.А. Методика и технология работы социального педагога: учебн. пос. [для студ. высш. пед. учебн. завед.] / под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
9. Молодь і дозвілля / О.В. Безпалько, А.Й. Капська, В.Т. Куєвда, К.В. Щербакова. – К., 1994. – 22 с.
11. Основы социальной работы: учебн пос../ отв. ред. П.Д. Павленок – 3-е изд. и доп. .– М.: ИНФРА-М, 2007. – 473 с.
12. Пальчевський С. Соціальна педагогіка : навч. пос./ С.С. Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 9–10.

13. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://phdru.com/vuzprep/socialedu/>.

МАЙБОРОДА ГАЛИНА ЯКОВЛЕВНА. Социальное воспитание и духовность будущих социальных педагогов.

В статье анализируется взаимосвязь понятий социальное воспитание и духовность личности в контексте профессиональной подготовки студентов специальности «Социальная педагогика». Определены причины, которые влияют на воспитание духовных качеств студентов. Подтверждена важность использования позитивного опыта отечественных педагогов и технологий социального воспитания по развитию духовности как качественной характеристики личности. Акцентировано внимание на необходимости целенаправленного влияния социального воспитания на формирование духовных характеристик личности. Проведено исследование и представлено его результаты.

Ключевые слова: социальная педагогика, социальное воспитание, духовность и бездуховность как характеристики личности, воспитание качеств духовности, будущие социальные педагоги.

MAIBORODA GALYNA. Future social pedagogues' social education and spirituality.

Realization of this purpose was carried out by studying the works of scientists who study the concept of "spirituality" in the context of social-and-educational activities. It is noted that the socio-educational activities are characterized by humanistic nature, ensured by the implementation of the principle of humanity; the activities that affect the spiritual development of an individual are added to the list of major features, "self-determination of oneself and self-identification of the sense of one's own life"; "moral-and-spiritual development", "development of spiritual values", "moral and humanistic", "charity", "organizing and providing of spiritual and material support both to individuals and population", etc. Among the applied tasks of social pedagogy scholars distinguish: the development of consciousness of a subject (a specialist) and objects (a client or a group of people), the statement of uniqueness of an individual, the release of internal potentials, self-overcoming of internal conflicts, the development of the ability to bring happiness to oneself and others. The above mentioned requires a fresh look at the problem of formation of future social pedagogists' spirituality and justify pedagogical conditions that would impact positively on the development and improvement of this quality.

Keywords: social pedagogy, social education, spirituality and non-spirituality as a person's characteristics, formation of spirituality qualities, social pedagogues.